

Бондаренко Н. Б., Крайнова Л. В. Ценностные ориентиры семейного воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста в педагогическом наследии А.С. Макаренко

В статье рассмотрены научные подходы к проблеме использования педагогического наследия А.С.Макаренко в современной практике семейного воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста. Особое внимание акцентировано на необходимости усовершенствования системы работы образовательных учреждений с родителями по повышению их педагогической культуры.

Ключевые слова: семейное воспитание, ценностные ориентиры, педагогическое наследие, педагогическая культура.

Bondarenko N. B., Kraynova L. V. The Values of the Family Upbringing of Preschool Children and Junior Schoolchildren in Makarenko's Pedagogical Heritage

The scientific approach to the problem of the use of Makarenko's pedagogical heritage in the modern practice of family upbringing of the preschool children and junior schoolchildren is describing in the article. Special attention is focusing on the need to improve the system of educational institutions with parents to improve their pedagogical culture.

Key words: family upbringing, values, pedagogical heritage, pedagogical culture.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Григоренко В. Г.

УДК 37.091.4Макаренко:37.018.1

М. А. Спіхіна

**А. С. МАКАРЕНКО ПРО ПРОБЛЕМИ
ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СІМ'Ї**

Творчий спадок видатного педагога-новатора Антона Семеновича Макаренка, як і його педагогічна діяльність увібрала в себе кращі досягнення класичної та нової педагогіки. Його спадщина – досягнення всього прогресивного людства, яке прагне до гуманної освіти. Ім'я педагога відомо у різних країнах світу, а його праці перекладені багатьма мовами.

Великого значення А. С. Макаренко приділяв питанням сімейного виховання. У червні 1935 року розпочалась кампанія проти абортів, збільшувалась кількість дитячих садків, надавалась матеріальна допомога молодим матерям, багатодітним сім'ям. У зв'язку з цим

посилилась увага і до проблем сімейного виховання. Макаренку, відомому уже на той час педагогові, доручили розробити певні рекомендації щодо виховання дітей у сім'ї [4, с. 14]. Свої рекомендації А. С. Макаренко виклав у працях «Книга для батьків», «Лекції про виховання дітей», статтях і багатьох виступах. Він вніс багато нового, оригінального у висвітлення даної проблеми, вирішував складні педагогічні проблеми, які хвилюють нас і зараз: загальні умови сімейного виховання, виховне значення структури сім'ї та специфіка виховання однієї дитини, сімейний колектив та його особливості, роль батька й матері та їхнього авторитету у вихованні дітей та ін. Його розробки в педагогіці не втратили свого значення і сьогодні. Тому ми намагаємось знайти у його працях відповіді на найактуальніші проблеми виховання дітей у сім'ї.

Педагогічну спадщину видатного педагога досліджує багато вчених. Дослідниками аналізуються такі аспекти: виховання молоді у навчально-виховному процесі (Н. Абашкіна, І. Бех, І. Зязюн, Г. Ткаченко та ін.); організація і розвиток дитячого колективу (І. Зязюн, В. Моргун, О. Чиж та ін.); концепція родинного виховання і проблеми сучасного сімейного виховання (І. Альошкіна, Л. Ковальчук, О. Хромова, О. Супруненко та ін.); формування педагогічної майстерності вчителя (К. Бабенко, М. Гриньова, В. Моргун, Л. Пашко, В. Шульга та ін.); використання народних традицій у педагогічній спадщині А. С. Макаренка (Г. Волков, Б. Іщенко, М. Стельмахович та ін.).

Метою нашої статті є виокремлення та аналіз найважливіших умов успішного сімейного виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка.

Родина як основний інститут у структурі суспільства особливо чутлива до всілякого роду економічних і політичних змін, що впливають на її рівень життя, стабільність і виховну дієздатність. Криза, яка охопила нині всі сфери суспільного життя в нашій державі, не обминула і української сім'ї. Українське зубожіння призвело до зниження народжуваності, зростання дитячої смертності й розлучень (на 100 укладених шлюбів припадає 46 розлучень). Нині в Україні 14 млн родин. З них 2,4 млн – молоді, де вік подружжя не перевищує 28 років; 668 тис. родин – багатодітні, в яких виховується троє і більше дітей. Неповні сім'ї, де немає батька, рідше – матері, становлять 13% [5, с. 59].

На сучасному етапі розвитку суспільства, економічне становище сім'ї залежить не лише від розміру доходів, а й від її соціально-демографічного складу – кількості дітей, працюючих та утриманців, віку членів сім'ї, їх освітнього та професійного рівня тощо. Найбільш уразливими є багатодітні сім'ї. У даний час спостерігається стійке зниження частки багатодітних сімей в населення. Це збігається із тенденцією до малодітності і взагалі бездітності. Немає чіткої системи соціальної підтримки багатодітних сімей.

Багатодітні сім'ї на початку століття становили більшість населення. Це обумовлювалося традиціями народу і православної моралі. Народження дітей не планувалося, сприймалося як «Божий дар». У багатодітній родині було легше вижити. У суспільстві завжди було стійке позитивне ставлення до багатодітної родини.

А. С. Макаренко також приділяв особливу увагу вихованню дітей у багатодітних сім'ях. На думку педагога, виховання єдиної дитини більш складніше, ніж виховання декількох дітей. Батьківська турбота може мати нормальний характер лише в тій родині, де є декілька дітей. У великій родині дитина з раннього віку звикає до колективу, набуває досвід взаємного зв'язку, вчиться любити, поважати, співчувати один одному [1, с. 10]. Антон Семенович радив для тих сімей, де була лише одна дитина, обов'язково брати ще одну з дитбудинку.

Суть виховання педагог вбачав в організації структури сім'ї та життя дитини. Нажаль, сьогодні неповна сім'я є одним з основних соціально-демографічних типів в сучасній родині. Антон Семенович писав: «Дуже болісно відображається на вихованні дитини, якщо батьки не живуть разом, якщо вони розійшлися. Питання про структуру сім'ї – питання дуже важливе, і до нього треба відноситися цілком свідомо» [1, с. 10]. Діти, які виростають у таких сім'ях, не можуть спостерігати відносини між чоловіками та жінками, і тому вони виростають, не маючи цілісної моделі цих відносин. Такої ж думки додержувався і А. С. Макаренко. Він вважав, якщо батьки по-справжньому люблять своїх дітей та хочуть їх виховати якнайкраще, вони повинні намагатися свої взаємні незгоди не доводити до розриву та не ставити саму дитину у важке становище [1, с. 11].

Значну увагу А. С. Макаренко приділяв цілям виховання. На думку педагога, кожний батько та кожна мати повинні добре уявляти що саме вони хочуть виховати у своїй дитині. А. С. Макаренко відзначав, що коли у батьків немає ясних цілей та певної програми виховання, то результати завжди будуть випадковими. Щоб такого не сталося, педагог радив батькам завдавати собі праці, розмірковувати добре над цим питанням, і відразу стане помітним скільки було зроблено помилок, і як багато правильних шляхів попереду [1, с. 11].

Підкреслював А. С. Макаренко і важливість дотримання режиму у сім'ї. Він був упевнений, що при різних умовах режим не може бути та не повинен бути однаковим. Один режим повинен бути у великій родині, де багато дітей, і зовсім інший у такій родині, де одна дитина. Якщо у родині присутній режим, який регулярно підтримують і батьки, і діти, то згодом настає час, коли у дітей утворюються правильні звички. А це, в свою чергу, говорить про те, що ціль досягнута.

На думку А. С. Макаренка, режимів є багато, і тому батькам необхідно вміти правильно обирати один з них, який найбільш підходить даній сім'ї. Проте батьки повинні пам'ятати, що який би режим не обирався для родини, він повинен бути доцільним. Правильний режим

повинен відрізнятися визначеністю, точністю і не допускати виключень, крім таких випадків, коли виключення дійсно необхідні і викликаються важливими обставинами. Суворому режиму має підкорятися розподіл робочого часу дитини, що особливо важливо, коли вона починає ходити в школу [1, с. 25].

Виховання у сім'ї ґрунтується передусім на авторитеті батьків. Як зазначив педагог, суть авторитету полягає в тому, що він не вимагає ніяких доведень, що він сприймається як безсумнівна гідність старшого, як його сила і цінність, видима простим дитячим оком. Батько і мати в очах дитини повинні мати цей авторитет. Питанню батьківського авторитету А. С. Макаренко присвятив лекцію для дорослих «Про батьківський авторитет», у якій пояснює звідки береться батьківський авторитет та як він організується? Значна увага приділяється авторитету, побудованому на хибних основах. У своїй лекції А. С. Макаренко здійснює ґрунтовний психолого-педагогічний аналіз різних форм псевдо авторитетів.

Самою страшною формою псевдо авторитета, на думку А. С. Макаренка, виступає **авторитет придушення**. Ця форма авторитету буває тільки у некультурних батьків. А. С. Макаренко вважав, що цей авторитет нічого не виховує, виявляє дитячу брехню і людське боягузтво, та у той же час виховує в дитині жорстокість. З безвольних дітей виростають або нікчемні люди, або самодури, які мстять за придушене дитинство.

Найпоширенішим псевдо авторитетом А. С. Макаренко вважав **авторитет любові**. У цьому псевдо авторитеті є багато небезпечних місць. Тут виростає сімейний егоїзм. З малих років дитина починає розуміти, що до людей можна підігравати. Це дуже небезпечний вид авторитету. Він вирощує нещирих і брехливих егоїстів. І дуже часто першими жертвами такого егоїзму стають самі батьки.

Авторитети доброти та дружби, за визначенням А. С. Макаренка, вважаються самими нерозумними. Дуже скоро в таких сім'ях діти починають просто командувати батьками, батьківське непротивлення відкриває найширший простір для дитячих бажань, примх, вимог. У таких сім'ях діти потішаються над батьками, грубо повчають, не слухаються. У таких сім'ях немає ні дружби, ні любові, так як ніяка дружба і любов неможлива без взаємної поваги.

Найморальнішим псевдо авторитетом, на думку педагога, є **авторитет підкупу**. У цих сім'ях слухняність просто підкупується подарунками та обіцянками. Зрозуміло, в сім'ї теж можливе деяке заохочення, щось схоже на преміювання, але ні в якому разі, наголошував А. С. Макаренко, не можна дітей преміювати за слухняність, за добре ставлення до батьків.

Справжнім батьківським авторитетом для А. С. Макаренка завжди виступало життя та праця батьків, їх громадянське обличчя, їх поведінка [1, с. 16]. На думку А. С. Макаренка, сім'я – велика і відповідальна

справа, якою керують батьки і відповідають за неї перед суспільством, перед своїм щастям і перед життям дітей. Якщо батьки цю справу роблять чесно, розумно, якщо перед ними поставлені значні та прекрасні цілі, якщо вони самі завжди дають собі повний звіт у своїх діях і вчинках, – це значить, стверджує педагог, що у них є і батьківський авторитет, і не потрібно шукати ніяких інших підстав, і тим більше не потрібно придумувати нічого штучного [1, с. 20].

Таким чином, аналізуючи теоретичні позиції А. С. Макаренка стосовно організації виховання у сім'ї, підходимо до таких висновків:

1. Кожна родина повинна прагнути до правильного виховання, оскільки перевихованням, на думку педагога, займатися набагато важче.

2. А. С. Макаренко стверджував, що на розвиток особистості дитини впливають багато факторів, одним з основних яких є клімат у родині, атмосфера сімейних відносин, якими дихає дитина. Тому треба по можливості домагатися правильної структури цієї сім'ї.

3. А. С. Макаренко наголошував на тому, що необхідно мати перед собою точну мету і програму виховної роботи.

4. Головна мета режиму – накопичення правильного дисциплінарного досвіду. Кожен режим має відрізнятися доцільністю, визначеністю, точністю.

5. Треба пам'ятати, що авторитет необхідний у родині. Батькам необхідно вміти відрізнити справжній авторитет від помилкового, заснованого на штучних принципах. Кожний з батьків повинен знати, що дійсний авторитет ґрунтується на їхній цивільній діяльності, на їхньому цивільному почутті, на їхньому знанні життя дитини, на вашій допомозі і на вашій відповідальності за його виховання.

Отже, основні ідеї А. С. Макаренка стали методологічною основою сімейного виховання у вітчизняній педагогіці ХХ століття. На думку педагога-новатора, лише у взаєминах з батьками дитина знаходить досвід спілкування з людьми. Дитина сприймає сімейні цінності, намагається відповідати певним умовам, вдачам і традиціям, що затвердилися в сім'ї її батьків.

Список використаної літератури

- 1. Макаренко А. С.** Избранные педагогические сочинения. В 2-х т. Ред. коллегия: В. Н. Столетов (пред.) [и др.]. Т. 2. Под ред. И. А. Каирова (отв. ред.) [и др.]. – М. : Педагогика, 1977. – 320 с.
- 2. Макаренко А. С.** Книга для батьків / А. С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1978. – 327 с.
- 3. Макаренко А. С.** Методика виховної роботи / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1990. – 366 с.
- 4. Сметанський М. А. С.** Макаренко та В. О. Сухомлинський про сімейне виховання / Микола Сметанський // Рідна школа. – 2003. – № 9. – С. 12 – 14.
- 5. Хромова О. А.** Концепція родинного виховання А. Макаренка: К 110-й річниці з дня народження / О. А. Хромова, Т. В. Кравченко // Педагогіка і психологія. – 1998. – №1. – С. 58 – 69
- 6. Макаренко А. С.** Электронный архив произведений

А.С.Макаренко / А. С. Макаренко. – Режим доступа :
www.makarenko.edu.ru

Єпіхіна М. А. А. С. Макаренко про проблеми виховання дітей у сім'ї

У статті виокремлюються та аналізуються найважливіші умови успішного сімейного виховання в педагогічній спадщині А. С. Макаренка. Визначається актуальність педагогічних розробок А. С. Макаренка щодо виховання дітей у сім'ї, подається аналіз досліджень і публікацій, присвячених педагогічній спадщині А. С. Макаренка. Аналізуються складні педагогічні проблеми, які актуальні і сьогодні: загальні умови сімейного виховання, виховне значення структури сім'ї та специфіка виховання однієї дитини, сімейний колектив та його особливості, роль батька й матері та їхнього авторитету у вихованні дітей.

Ключові слова: сім'я, сімейне виховання, батьківський авторитет, батьки, дитина.

Епихина М. А. А. С. Макаренко о проблеме воспитания детей в семье

В статье выделяются и анализируются важнейшие условия успешного семейного воспитания в педагогическом наследии А. С. Макаренко. Определяется актуальность педагогических разработок А. С. Макаренко по воспитанию детей в семье, дается анализ исследований и публикаций, посвященных педагогическому наследию А. С. Макаренко. Анализируются сложные педагогические проблемы, которые актуальны и сегодня: общие условия семейного воспитания, воспитательное значение структуры семьи и специфика воспитания одного ребенка, семейный коллектив и его особенности, роль отца и матери и их авторитета в воспитании детей.

Ключевые слова: семья, семейное воспитание, родительский авторитет, родители, ребенок.

Yepihina M. A. A. S. Makarenko about the Problem of Educating Children in the Family

The article singles out and analyzed the most important conditions for successful family life education in the pedagogical heritage A. S. Makarenko. Determine the relevance of pedagogical developments A. S. Makarenko about raising children in the family, is an analysis of research and publications on teaching heritage A. S. Makarenko. We consider the complex educational problems that are relevant today. This article analyzes the views A. S. Makarenko on raising children in large families. According to the teacher, parent care can have only normal character in one family with several children. The essence of education teacher saw the organization structure of family and life. Highlights the goals of education, which A. S. Makarenko

paid much attention. He believes parents should well imagine what they want to raise their child. The importance of adherence in the family. According A. S. Makarenko, there are many modes, so parents need to be able to correctly choose one of them, which is most suitable for this family. It is noted that whatever regime was not elected for his family, he must be appropriate. The article deals with pseudo authority: the authority of suppression, the authority of love, kindness and friendship authority, the authority of bribery. We analyze real parental authority. Basic ideas A. S. Makarenko on parenting in the family set out in the article were methodological basis of family education in domestic pedagogy of the twentieth century.

Key words: family, family education, parental authority, parents and children.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Чиж О. Н.

УДК 37.091.4 Макаренко: 37.015.31:316.362

К. В. Ігнатенко

ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА

Проблема батьків і дітей – це перш за все проблема спадкоємності: нове покоління бере на себе тягар відповідальності за подальший хід історії. Страх перед завтрашнім днем, кримінальні злочини, які скоюють неповнолітні, боязнь за долю підростаючого покоління – ось реалії сьогодення. Педагоги, психологи, соціологи, громадські діячі, що небайдужі до долі країни, впевнені – рішення питання знаходиться в площині зміцнення сім'ї, – що є найважливішим завданням сучасного суспільства. Проблеми родинного виховання набули настільки важливого значення, що навряд чи хтось може сумніватися в тому, що від їх рішення залежить, яким буде підростаюче покоління. Питання соціальної занедбаності дитинства, педагогічна криза невблаганно повертають нас до відкриттів, які зробив ще у 20-х роках минулого століття в українській провінції подвижник соціального виховання Антон Семенович Макаренко. У працях А. С. Макаренка розглянуті найважливіші аспекти виховання в сім'ї, серед них і питання про структуру сім'ї, її культуру, принципи й методи виховання.

Питання родинного виховання хвилювали класиків літератури В. Белінського, М. Чернишевського, М. Добролюбова, К. Ушинського. Особливе місце у вітчизняній літературі з питань сімейного виховання